

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР
ЖӘНЕ
КОМПАРАТИВИСТИКА

МАДАНИЯТ АРАЛЫҚ БАЙЛАНЫШТАР
ЖАНА
КОМПАРАТИВИСТИКА

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ
И
КОМПАРАТИВИСТИКА

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР
ЖӘНЕ
КОМПАРАТИВИСТИКА

МАДАНИЯТ АРАЛЫҚ БАЙЛАНЫШТАР
ЖАНА
КОМПАРАТИВИСТИКА

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ
И
КОМПАРАТИВИСТИКА

УДК 930.85
ББК 60.55
М 13

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институты, Қырғыз Республикасы
Ұлттық ғылым академиясы Ш. Айтматов атындағы тіл және
әдебиет институты баспаға ұсынған

Редакциялық алқа:
А. Ақматалиев (Қырғызстан), Ж. Дәдебаев (Қазақстан),
Т. Есембеков (Қазақстан), А. Жақсылықов (Қазақстан),
А.Қалдырмамбетова (Қырғызстан)
Ә. Тарақов (Қазақстан)

Жауапты шығарушылар
Л. Мұсалы, Г. Даутова, Н. Ыйсаева

М 13 Мәдениетаралық байланыстар және компаративистика.
Ғылыми мақалалар жинағы / Құрастырушылар Л. Мұсалы, Е.
Карбозов, Г. Даутова. – Б.: 2014. – 270 б. -Текст қаз., қырғ., орус. тил.

ISBN 978-9967-12-396-0

Ғылыми мақалалар жинағы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым
министрінің ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы Абай
ғылыми-зерттеу институты мен Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясы
Ш. Айтматов атындағы тіл және әдебиет институты, Халықаралық Айтматов
академиясы өз бағамалары бойынша бірлесіп жүргізіп келе жатқан «Мәдениет-
таралық байланыстар және компаративистика» халықаралық ғылыми-зерттеу
бағдарламасы аясында 2013-2014 жылы орындаған жұмыстардың нәтижелері
негізінде дайындалды. Онда мәдениетаралық байланыстар және компаративистика
саласындағы бүгінгі күннің өзекті, көкейтесті ғылыми мәселелері пайымдалған.
Жинақтың ғылыми маңызы мен қолданысы Халықаралық Айтматов академия-
сында өткен ғылыми семинарда талқыланды.

Жинақ мәдениетаралық байланыстардың ығынына, салыстырмалы әдебиет-
танудың дамуына қосылған айтарлықтай үлес болып табылады және екі ел
ғалымдарының, профессор-оқытушыларының, докторанттары мен магистрант-
тарының, сондай-ақ студенттерінің ғылыми ізденістерінің өрісін кеңейтеді.

М 4401000000 – 14
ISBN 978-9967-12-396-0

УДК 930.85
ББК 60.55

М А З М У Н Ы

Дәдебаев Ж. Қараханның ботасы Қабылан туған Алмамбет.....	5
Дәрібайұлы С. Егіншілік жөніндегі фольклор.....	14
Карбозов Е. Сатира ардары	22
Таусоварова А. Даулы мәтіндердегі эксплицитті және имплицитті синтаксистік конструкциялар	29
Жусанбаева С. Көркем мәтінде авторлық ұстанымның берілу жолдары (М. Өуезовтің «Көксере» повесі бойынша).....	36
Искакова Г, Оразбекова И. Сұраулы сөйлемнің дауыс ырганындағы ағылшын және қазақ тіліндегі айырмашылықтар мен ұқсастықтар.....	42
Мұсаев Л. М. Өуезов әңгімелерінің орыс тіліндегі тәржімалары жөнінде.....	49
Қазыбек Г. Джек Лондонның кіші жанрдағы прозалық шығармаларының қазақ тіліне аударылуы.....	54
Өбдікова Қ. Эскилдың «Бұғаудағы Прометей» трагедиясының қазақ тіліне аударылуы.....	64
Даутова Г. Абайдың «Ескендір» поэмасының ішегі тілдеріне аударылу мәселесі.....	71
Төленова Ә. Д. Гринюдтың «Өгей бала» повесі және оның орыс, қазақ тілдеріне аударылуы.....	79
Дойрабекова Г. Татьянаң Онегинге хаты: асыптүсқа және аударма.....	84
Кіребаева А. А.С. Пушкиннің «Евгений Онегин» романының қазақ тіліне аударылуы туралы.....	92
Алибаева А. А.С. Пушкиннің «Евгений Онегин» романының қазақ тіліне аударылу жайы.....	99

<i>Шахмет Л. М.Ю.</i> Лермонтовтың «Қанжар» өліцінін казакшасы.....	104
<i>Нураниева Г. А.С.</i> Пушкиннің «Евгений Онегин» романының казак тіліндегі аудармалары жайында.....	110
<i>Алимова С. О.</i> Бөкейдің «Сайтан көпір» повесіндегі автор бейнесі	116
<i>Жантасова С.</i> Көркем мәтінде авторлық ұстанымның берілу тәсілдері: атау, тірек сөздер, жалқы есім.....	121
<i>Ашимжанова С.</i> Еще раз об авторе и его смысловых коррелятах	128
<i>Есембеков Т., Толысбаева А.</i> Экзистенциалистические мотивы в ранней прозе М.Ауэзова.....	136
<i>Темирбалат А.</i> Особенности хронотопа документа в структуре произведения литературы (на материале творчества Г.К. Бельгера и А. Алимжанова).....	141
<i>Сейденова С.</i> Особенности авторской метафоры Шакарима.....	148
<i>Бектурова Э.</i> Социально-философские поэзии Роберта Фроста	156
<i>Турумбетова Л.</i> Языковая картина мира и языковой стереотип в межкультурной коммуникации	160
<i>Мухамдиев Х., Аманбаева Ю.</i> Феномен полиглота языковой личности аль-Фараби	167
<i>Когай Э.</i> Пространство в концептуальной картине мира кочевых народов Центральной Азии	174
<i>Досыбаева Г., Умуртаева А.</i> Иностраный язык как средство межкультурного общения	181
<i>Оразбекова И., Таева Р.</i> Современные подходы к исследованию семантики слов.....	186
<i>Жаксылыков А.</i> Метасемантические формы в структуре эссе и их передача в переводе	192
<i>Нурмаханова М.</i> Произведения и переводы кыргызской литературы в оценке известного критика Калжана Нурмаханова	201
<i>Zhaparova A.</i> Jack in the English Literature.....	209

<i>Осмонов М.</i> Калыгулдун чыгармачылыгындагы саятуулук. Үлгү, санат, маселдериндеги түбөлүктүү гуманисттик идеялар	213
<i>Кыркыкбай кызы А. Ш.</i> Дүйшеевдин поэзиясындагы саят жана жаңычылдык маселелер	221
<i>Алымбекова Ш.</i> Жаш муундарды келечекке тирбиялоодо “Манас” эпосунун орду	231
<i>Бекболотов А.</i> «Манас» эпосунда элдик иненимдердин жана кырым-жырымдардын колдонулушу жана максаты	237
<i>Асанова Н.Т.</i> Пародиялык тексттердин курулуш компоненттери.....	245
<i>Тойчубек кызы Ж.</i> Дидактикалык ырлардын «Манас» эпосундагы көркөм функциясы	257
<i>Жапаракунов У.</i> Жаш акындар жана алардын жаңы Чыгармалары	263

Сауле Сейденова,
кандидат филологических наук, доцент
КазНУ им. аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

**ОСОБЕННОСТИ АВТОРСКОЙ МЕТАФОРЫ
ШАКАРИМА**

Как известно, исследование метафоры входит в научную парадигму современности: человек - язык - культура, содействуя развитию творческих начал и обогащению духовности. Как троп, метафора обладает богатейшими образными возможностями, поскольку строится на необычных уподоблениях, вызывающих совершенно неожиданные ассоциации.

Анализу метафорического значения слова в повседневной речи, в языке науки и художественной литературы посвящали крупнейшие современные филологи, философы и логики, как Э. Кассирер, Х. Ортеги-и-Гассет, А. Ричардс, Дж. Серль, Р. Якобсон, М. Блэк, Дж. Миллер, А. Вежбицкая и др. Феномен метафоры был рассмотрен в логико-философском, лингвистическом, когнитивном и стилистическом аспектах. Также разработаны основные теоретические концепции метафоры [1].

Одной из существенных признаков, по мнению Айвора А.Ричардса, считается противоречивость природы метафоры, которая совмещает «две мысли о двух различных вещах» [2, 46]. Также отмечается, что «...метафора как целостное событие имеет дело не с отождествлением разных предметов, а с различием внутри одного предмета, отличением предмета от самого себя» [3, 267]. В этом свойстве метафоры Н.Д.Арутюнова находит её родственность самой поэзии: «...поэзия часто начинается с отрицания, за которым следует противопоставление... Именно поэтому столь органически присущему поэзии принципу построена метафора» [4, 17]. Именно это свойство метафоры привлекает нас в данной статье.

Индивидуальный стиль поэта, прозаика, переводчика, теоретика музыки, мыслителя Шакарима отличает присущий только ему способ изложения и организации идей. Метафора в качестве образного средства является одним из компонентов содержательной информации поэтических текстов Шакарима. Языковое сознание личности, народа, эпохи отразилось в творчестве Шакарима как яркого выразителя национальной индивидуальности.

Анализ индивидуального стиля Шакарима, в свою очередь, предполагает попытку определить, хотя бы в самых общих чертах, тот образ мира, который создает поэт в своих произведениях. Также специфику творчества художника составляют выбор ключевых слов, стилистических приемов в создании образности произведения. Предполагается, что в качестве конструктивного элемента художественного текста, метафора создает общий фон повествования, передает определенное видение действительности, выступает вместе с другими изобразительными средствами в качестве важного средства субъективизации повествования, поэтому его можно рассматривать как одну из составляющих индивидуального стиля Шакарима.

Известная метафора Шакарима, ставшая крылатым выражением, являя собой самую простую форму, одновременно создает традиционный образ казахского народа, выраженного в поговорках: «Бала тілі - бал»:

Жаксы ақынның тілі - бал,
Өтірік демей, ойға сал.
Осыны жаттап ұғып ал,
Ақындыққа құмарлар! [5,107].

Данная метафора не лишена индивидуальности, поскольку авторское видение языка поэзии перекликается с народным источником, где вкусовая семантика слова переходит в качестве

Приведем примеры, доказывающие поэтическое мастерство Шакарима, постигнувшего глубинную суть метафоры:

Ас бергенің дейді той,
Ол - қаспшы, бұлар - кой,
Көп мисызда болмайды ой,
Бұл не қылған ел еді!... [5,128]
Тотыға тіл үйретілсе,
Сөзі - адам, өзі - құс.
Сол сықылды ол наданды,
Ермек үшін сойлетер [5,87].

Использованные в отрывках приемы антитезы, при которых противопоставлены одновременно две образные метафоры: «Ол - қаспшы, бұлар - кой», «Сөзі - адам, өзі - құс» позволяют добиться авторской цели - неприятия невежества. Вместе с тем, оба текста приобретают индивидуальное риторическое звучание.

Следующие метафорические образы Шакарима заставляют задуматься о смысле бытия и назначении поэзии:

Дүние су,
Бір ағын су,
Түстік онда шөп болып [5,86].
Таза қымыз оқел, шырақ,
Болайын қайғыдан жырақ,
Бойым еркін, ойым - ұрмақ,
Тілім - бұлбұл, сөзім - бұлақ [5,124].
Шошыма достым сезімнен,
Сөз - құлайдан шыққан бу,
Ұқласаң көр өзіңнен
Жұтқылайын нұрлы су [5,236].

Метафоры со словом «жизнь»: «ку өмір», «су өмір», «у өмір» часто встречаются в поэтических текстах Шакарима, добавляя экспрессию в авторское видение действительности, одновременно выражая отчаяние, горечь из-за быстротечности и неуловимости времени.

Кроме того, в текстах Шакарима встречаются развернутые метафоры:

Ақыл деген өлшеусіз бір жарық нұр,
Сол нұрды тән қамы үшін жан жұмсап жүр.
Тағдырдың қолың, сырлы сиқырымен,
Жан тәпте, ақыл жанға матаулы тұр [5, 155].

Автометафоры как разновидность метафоры более всего выражают индивидуальность художественного мира поэта. К автоматифоре можно отнести эти строки из стихотворения Шакарима:

Гүлге асық боп сайраған,
Қызыл тілді қайраған,
Жүрегі оттай қайнаған,
Мұзлы, шерлі мен - бұлбұл [5, 249].

Также авторская метафора используется для выражения субъективного отношения к объекту изображения:

Нұрына күн нуры жетпес,
Қасы - жай, кірпігі оқ реттес.

Көңілден суреті кетпес,
Жүзі - сиқыр, шамы - тұзақ [5, 124].

В стихотворении «Шын тақ қайсы? Күншіл кім?» метафора отражает философское отношение поэта к извечной формуле счастья, противопоставив зависти, ограниченности чистый разум, совершенную речь, честный труд:

Бай, ұлық жуандарды бақты көрмек,
Ол мисыз шалақ оймен баға бермек.
Анық бақ деп айтарлық үш нәрсе бар,
Кіреіс ақыл, мінеіс сөз, адал еңбек [5, 166].

В следующем отрывке метафорический образ, передающий желание завистников ослепить тысячи летучих мышей, чтобы не завидовали солнечному свету доведено до гротеска:

Өзімілдің імі тар, ойы шартық,
Ала алмас ол біреудің бағын тартып.
Күндейді деп күн нуры жоғалғанша,
Мың жарқанат соқыр боп қалғаны артық [5, 167].

Стихотворение под названием «Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек» отличает развернутая метафора, раскрывающая воображаемую технику создания стихов, опредмеченный «драгоценный» мир поэзии:

Ән - олшеуіш,
Өлең - күміс,
Костанымыз мыс
Аралас.
Артық алу,
Не кем салу,
Кірпі қалу жарамас [5, 132].

В другом отрывке лексическое значение каждого слова автором превращается в поэтический образ, раскрывающий неординарную личность и обнажающий сокрытую от мира душу художника:

Арақ - ақыл, мастық - ой, жар - хыяқят,
Жан - нәпсі, шатақ - иман, дін - қиянат.
Масқуінем, әйел сүйгіші, дінсіз гой деп,
Сырын білмей сыртыман қылма гайбат [5, 262].

В следующем стихотворении дидактизм перекликается с тревогой автора о скоротечности жизни. Разделив человеческую

жизнь на три этапа, Шакарим выделяет средний период, призывая заниматься наукой, самообразованием. Начало и конец жизни автор сознательно отмечает возрастными категориями «бала» и «шала» («Өмірдің басы – бала»), наделив средний возраст метафорой с философской семантикой «Өмірдің басы – бала, ортасы – адам», чтобы оставить после себя свое имя: «Қалсын десең артына адам атың».

Үш-ақ түрлі өмір бар, - бәрі де мас,
Бір раушті болады шал менен жас.
Ең керекті дегенің ортаншы өмір,
Түгел қолың жетпейтін бір жанталас.

Қапы өткізе сол кездің бір сағатын,
Өкініші қалмайды кетсе ағатын,
Күні-түні дей көрме, ғылым ізде,
Қалсын десең артына адам атын.

Өмірдің басы - бала, ортасы - адам,
Қартайып шал болған соң кетті шамам,
Мақтап жүрген өмірің осы болса,
Үш-ақ ауыз өлеңмен болды тамам.

В стихотворении «Қош!» поэт, рассуждая о жизни и смерти, находит утешение в поэзии, предметными атрибутами которой являются бумага и перо, при этом автор использует метафорические образные средства: «верхний друг», «спутник» и «единомышленник»:

Бір жол бар келгісіз,
Қайта өмір көргісіз.
Ізім жоқ, түзім жоқ,
Өттім-ау белгісіз!

Қағазым – жодасым,
Қаламым – сырласым,
Өлген соң белгілі,
Қайта кеп тұрмасым.

Тіл сорлы жырласым,
Бекерге тұрмасым,
Алдымнан жарылжап,
Алла кәр қылмасым....[6, 57].

- 152 -

Поэт часто задается вопросами о роли и месте человека, о добродетели и пороках человечества. В стихотворении «Адам немесе?» («Что такое человек!») художник огорчен духовным развитием человечества: люди, хотя и приходятся друг другу братьями, уподобились хищникам и увязли в войнах. Наравне с метафорами «Барша адамзат – туған бауыр», «Қару, күшпен көрсетіп қасқырлығын», «Белектігі – жалғыз-ақ таза ақылда», автор параллельно использует метонимию «Мылтық билеп тұрғанда» и сравнение «Нәпсісі айуанмен анық теңдес». Данные приемы лишь усиливают авторскую экспрессию.

Ойласан, барша адамзат – туған бауыр,
Бірін-бірі шұқылап қылды жауыр.
Балалық, айуандықтан шыққан ел жоқ,
Бұл сөзім талай жанға тисе де ауыр.

...«Мен – ақ жүреу» деген сөз босқа шығып,
Қару, күшпен көрсетіп қасқырлығын.
Мылтық билеп тұрғанда әділет жоқ,
Алдамай-ақ аулақ ел, жарықтығым.

...Адамның сыртқы дене жаралысы,
Нәпсісі айуанмен анық теңдес,
Белектігі – жалғыз-ақ таза ақылда,
Өлің келсе, жол тап та осыны емдес! [6, 63].

Поэзия Шакарима наполнена смысловыми оппозициями «жизнь и смерть», «поэт и толпа», «добро и зло», «свет и тьма», отражающими философскую направленность его творчества. Эта исключительность относится к тому, как поэт видит и ощущает мир. Оценки жизни и смерти человека тесным образом переплетаются с оценками поэзии, без которой он себя не мыслит и поэта, которого считал важнейшим представителем человечества, олицетворением его совести и чести. Метафоры Шакарима окрашены в экспрессивные и эмоциональные краски, неразрывно слитые с музыкой жизни. Далее поэт пророчествует:

Біреудің мінін кешірсең,
Саған да құдай кешеді.
Бәрінде қылмай есірсең,
Төбенді әлі-ақ төседі.

- 153 -

Көңілі жұмақ адамның
Күрмеуін тағдыр шешеді.
Рахымсыз, пейілі жаманның,
Орны дайын деседі.

Мен досыңмын, жау емес,
Еліре берме, қайта ту.
Жүрегім дертті, сау емес,
Сол себепті сөзім у.

Ашы деп алмай қоймаңыз,
Аңсағанда керек су.
Абайлап артын ойланыз,
Алды ғой алдап оңкей ку.

Таким образом, метафорический словарь Шакарима отличается сочетанием народных традиций и просветительского духа. Отдельные авторские метафоры оправданы стремлением Шакарима к экспрессивному воздействию на читателя. Также метафоры участвовали в формировании индивидуального стиля автора, делая уникальным воплощенный в этих произведениях авторский способ языкового выражения.

Анализ поэтических текстов доказывает, что основанием мировосприятия и его оценки для Шакарима является, как правило, внутреннее чувство и пережитые ощущения (опыт жизни). Художественная сила поэзии Шакарима состоит также в его философской глубине.

В поэтической картине мира Шакарима гармонично взаимодействуют личные эмоции и субъективные оценки автора. Кроме того, в ней нашли свое выражение личностное отношение автора, ориентированное на культурно-исторические ценности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.
2. Ричардс Айвор А. Философия риторики // Теория метафоры: Сб. — М.: Прогресс, 1990. — С. 46.

- 154 -

3. Амелин Г. Метафора как темпоральная структура // Логос. — 1994. — № 5. — С. 267.
4. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сб. — М.: Прогресс, 1990. — С. 17.
5. Шакарим. Шығармалары. — Алматы: Жазушы, 1988. — 560 бет.
6. Шакарим. Избранное / Переводы: Вс.Рожественский, Вл.Цыбин. Науч.редактор Т.Шанбай, авт.-сост. А.Аманжол. — Семей-Новосибирск: «Талер-Пресс». 2007. — 100 с.

- 155 -

Faint, illegible text on the left page, possibly bleed-through or extremely faded print.

Офсет кагазы. Кагаздын форматы 60x84 1/16.
Көлөмү 16,87 учеттук басма табак.
Нускасы 100 даана.
«Абыкеев А.Э.» жеке менчик басмасы
Бишкек шаары, Абдумомунов көч., 193